

Economen over demografie

Een impressie van het tweede congres van de ESPE

Terwijl demografische factoren als vruchtbaarheid en huwelijksluiting in het klassieke denken een endogene factor van het economische systeem vormden¹, raakten deze factoren gedurende de tweede helft van de vorige eeuw en de eerste helft van deze eeuw vrijwel buiten het gezichtsveld van de economische theorie. De aandacht concentreerde zich meer op problemen op de korte termijn, waarbij voor de bevolkingsontwikkeling geen rol van betekenis was weggelegd. Pas na de tweede wereldoorlog zijn demografische factoren opnieuw als endogene grootheden ontdekt en wel als eerste door Leibenstein in diens analyse van de problemen met betrekking tot de economische groei in ontwikkelingslanden². Maar het was voornamelijk Becker, die met zijn toepassingen van de micro-economische theorie van het consumptiegedrag en de door hem ontwikkelde 'new home economics' op demografische verschijnselen de basis heeft gelegd voor een omvangrijke hoeveelheid onderzoek op het gebied van de economische demografie³. Daarnaast hebben de forse teruggang van de geboortecijfers in het grootste deel van de westelijke wereld en de sterke vergrijzing geleid tot een toenemende belangstelling voor de economische gevolgen van dergelijke demografische verschijnselen.

Om deze reden werd vorig jaar de European Society for Population Economics (ESPE) opgericht. De ESPE telt onder haar leden zowel economen die trachten demografische verschijnselen te verklaren als economen die zich bezighouden met de economische gevolgen van demografische ontwikkelingen. Het eerste congres van de ESPE vond vorig jaar plaats te Rotterdam. In dit artikel wordt een impressie gegeven van het tweede congres, dat van 23-25 juni jl. plaatsvond in Mannheim. Op dit congres werden in meer dan vijftig papers en presentaties de twee genoemde invalshoeken belicht. Een overzicht van de papers is opgenomen in de appendix.

Relatievorming

Waarom gaan mensen relaties met elkaar aan en waarom worden relaties verbroken? Wie deze vragen vanuit de economische wetenschap benadert, zal proberen te traceren welke kosten en baten in het geding zijn. Leidt het samenvoegen van twee eenpersoonshuishoudens tot één huishouden tot een grotere productie dan de som van de productie van de twee eenpersoonshuishoudens, ook wanneer geen sprake is van schaalvoordelen? *Cigno* toont aan dat dit mogelijk is en wel als gevolg van een betere benutting van de comparatieve voordelen van beide partners. Daarenboven stelt de samenvoeging in staat baten voort te brengen die elk van de partners afzonderlijk niet kan produceren, zoals vriendschap, liefde en kinderen.

De optimale arbeidsverdeling tussen de partners binnen een huishouden (bij voorbeeld tussen man en vrouw binnen een gezin) wordt bepaald door de verhouding in arbeidsproductiviteit binnen het huishouden en de verhouding in marktloonvoet tussen beide partners. Wanneer sprake is van een comparatief voordeel van de vrouw t.o.v. de man in de huishoudelijke productie, dan zal haar arbeidsaanbod nihil zijn zolang de marktloonvoet een zekere drempelwaarde niet overschrijft. *Cigno* laat zien dat wanneer deze drempelwaarde wordt overschreden en de vrouw op de arbeidsmarkt participeert, haar arbeids-

1. Zie R.V. Eagly, *The structure of classical economics*, Londen, 1974, inz. blz. 69 en Th. Sowell, *Classical economics reconsidered*, Princeton, 1974, inz. blz. 91. Zie overigens ook de opmerking van Eagly (blz. 69): "classical economists attempted little in the way of serious demographic theory".

2. H. Leibenstein, *Economic backwardness and economic growth*, New York, 1957, inz. blz. 155-165.

3. G.S. Becker, An economic analysis of fertility, in: *Demographic and economic change in developed countries*, Princeton, 1960. Zie voor een overzicht van later werk van Becker op demografisch gebied diens *A treatise on the family*, Londen, 1981.

aanbod elastischer is dan dat van de man. Aldus kan reeds een geringe verkleining van het verschil in marktloonvoet tussen mannen en vrouwen leiden tot een forse verkleining van het verschil in arbeidsmarktparticipatie tussen beiden. Een andere implicatie van het verschil in elasticiteit is dat een overheid die haar belastingontvangsten wenst te maximaliseren (of de distorsies die gepaard gaan met een gegeven belastingopbrengst wenst te minimaliseren) het inkomen van de gehuwde man zwaarder dient te belasten dan het inkomen van de gehuwde vrouw.

In zijn 'invited lecture' gaf Willis een aanzet tot een theorie van voogdijschap over en alimentatie ten behoeve van kinderen. Daartoe maakte hij gebruik van de agency-benadering. De voogd is in feite de agent die de welvaart van de kinderen bepaalt. De ex-partner van de voogd is immers niet in staat te controleren in welke mate de ten behoeve van de kinderen betaalde alimentatie ook werkelijk aan de kinderen ten goede komt. Als gevolg van het agency-probleem stijgt derhalve de effectieve prijs van de welvaart van de kinderen. Overigens heeft de voogd in de praktijk vaak weinig mogelijkheden de ex-partner tot daadwerkelijke alimentatiebetaling te dwingen. Ook biedt het (Amerikaanse) systeem van sociale bijstand de vader noch de moeder een prikkel tot effectuering van alimentatieverplichtingen, omdat veelal sprake is van een impliciete heffing van 100%.

Vruchtbaarheid

Zowel vanuit theoretisch als vanuit beleidsoogpunt is de vraag relevant welke effecten uitgaan van het subsidiëren van kinderopvang op de vruchtbaarheid en het arbeidsaanbod van gehuwde vrouwen. Veelal wordt aangenomen dat een dergelijke subsidie zowel een positief effect heeft op de vruchtbaarheid van de vrouw als op haar arbeidsmarktparticipatie. Uit het door Ermisch in zijn paper uiteengezette model, dat berust op plausibele veronderstellingen, volgt echter wel een positief effect op de vruchtbaarheid, maar het effect op de arbeidsmarktparticipatie van de vrouw blijkt ongewis.

Vergrijzing

Een vergrijzende bevolking betekent een groeiende behoefte aan gezondheidsvoorzieningen, omdat ouderen een groter gebruik van deze voorzieningen maken dan jongeren. In hun paper presenteren Vollerling en Nijkamp een model om de effecten op het gebruik

van gezondheidsvoorzieningen te traceren die uitgaan van wijzigingen in de door de gebruiker te betalen prijzen. Daarbij speelt expliciet een rol dat doorgaans sprake is van inkomensprijzen. Een empirische analyse voor de provincie Zeeland laat zien dat wijzigingen in de betreffende (relatieve) prijzen een aanzienlijke invloed heeft op het (relatieve) gebruik van diverse soorten bejaardenzorg. De uitgevoerde micro-simulatie geeft aan dat met name wijzigingen in het zak- en kleedgeld dat men als bewoner in een bejaardenoord ontvangt een forse invloed heeft op de keuze om zelfstandig dan wel in een bejaardenoord te wonen.

Economische groei

In de traditionele groeitheorie, met haar nadruk op de 'steady state', weet men weinig raad met afwijkingen van een exponentiële bevolkingsgroei die van een omvang zijn zoals zij zich thans in Nederland, en in de meeste andere westerse landen, manifesteren. Ten einde de economische consequenties van dergelijke demografische ontwikkelingen te kunnen traceren behoeven de traditionele groeimodellen aanpassing. Door Van Imhoff is een dergelijke aanpassing uitgewerkt. Een toepassing van het door Van Imhoff vervaardigde model op de Nederlandse situatie laat zien dat als gevolg van de demografische ontwikkelingen de optimale proportie van iemands economisch actieve leven (15-65 jaar) die wordt besteed aan onderwijs en training met circa 50% toeneemt. Deze stijging in de optimale onderwijs- en trainingsinspanning beperkt zich niet tot de jongere leeftijdsgroepen, maar is evenzeer van toepassing op de oudere leeftijdsgroepen op de arbeidsmarkt. Dit betekent dat het onderwijsbeleid ten behoeve van de gewenste aanpassing aan de gewijzigde demografische situatie niet slechts aandacht dient te besteden aan het volledig dagonderwijs voor jongeren, maar ook aan wederkerend onderwijs, hetzij 'on the job', hetzij in de vorm van educatief verlof.

Migratie

Zonder nadere maatregelen vallen als gevolg van de ontgroening voor de toekomst knelpunten te verwachten in de personeelsvoorziening. In het jaar 2000 zal het aantal 15- tot 25-jarigen met vergeleken met nu zo'n 700.000 zijn gedaald, dat wil zeggen met ruim een kwart. De ontgroening heeft niet alleen kwantitatieve maar ook kwalitatieve effecten: de jongste jaargangen ar-

beidskrachten kenmerken zich in het algemeen door een hoger opleidingsniveau dan de reeds aanwezige arbeidskrachten. Hoe kunnen deze effecten worden opgevangen? Behalve op invoering en uitbreiding van wederkerend onderwijs en het stimuleren van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, wijst Ritzén in zijn paper op een derde mogelijkheid, te weten selectieve migratie. De divergentie in de demografische ontwikkelingen tussen Europa en vele andere delen van de wereld leidt naar verwachting tot een immigratie in Europa van relatief goed opgeleide jongeren uit ontwikkelingslanden⁴. Deze verwachting wordt met name gevoed door het gegeven dat immigratie bij uitstrek wordt beïnvloed door tekorten op de arbeidsmarkt.

Arbeid en inkomen

In een aantal papers wordt ingegaan op het effect van belastingheffing op het arbeidsaanbod van gehuwde vrouwen en op de gevolgen voor de bijdrage van de gehuwde vrouw aan het netto gezinsinkomen. S. Gustafsson laat in haar paper zien dat in Zweden het arbeidsinkomen 39% vormt van het netto gezinsinkomen, terwijl dit percentage in West-Duitsland 12 bedraagt. Toepassing van het Westduitse belastingstelsel op Zweden reduceert het aandeel van de Zweedse vrouwen tot 32%; toepassing van het Zweedse belastingstelsel op West-Duitsland vergroot het aandeel van de Duitse vrouwen tot 17%. Hierbij is nog geen rekening gehouden met het feit dat de wijzigingen in het belastingstelsel het arbeidsaanbodgedrag van de betrokkenen niet ongemoeid zullen laten. Aan dergelijke gedragsreacties is het paper van Wagenhals gewijd. Hij construeert een arbeidsaanbodmodel dat hij schat op basis van data betreffende Westduitse gehuwde vrouwen. De aldus verkregen resultaten benut hij voor het uitvoeren van een simulatie-analyse. De vervanging van het Westduitse belastingstelsel door een op het Zweedse gelijkend stelsel leidt tot een stijging van de participatiegraad van de Westduitse gehuwde vrouwen van 44,5% naar 52,8%.

---

4. Zie in dit verband ook J.A.M. Heijke, Internationale migratie en bevolkingsstructuur, in: A. Kapteyn (red.), *Demografische veranderingen en economische ontwikkelingen*, Preadviezen voor de Koninklijke Vereniging voor de Staatshuishoudkunde, Leiden/Antwerpen, 1987.

Besluit

Bevolkingseconomie is een breed en boeiend terrein. Wie daarin geïnteresseerd is, kon op het tweede ESPE-congres veel te weet komen en inspiratie opdoen. Bij de start van de ESPE sprak de voorzitter: "I hope that this society will become a union of friends and an important center of collaboration and cross-fertilization for researchers and policy makers in the field of population economics"⁵. Het ziet ernaar uit dat deze wens wordt vervuld.

**Hans Doodeman
Yolanda Grift
Jacques Siegers**

De auteurs zijn verbonden aan het Economisch Instituut/Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek van Arbeidsmarkt- en Verdelingsvraagstukken (CIAV) van de Rijksuniversiteit Utrecht. De laatste auteur is tevens verbonden aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut te Den Haag.

---

5. B.M.S. van Praag, The notion of population economics, *Journal of Population Economics*, juni 1988, blz. 16.

Appendix

Papers gepresenteerd tijdens het tweede ESPE-congres, gehouden van 23-25 juni 1988 in Mannheim:

1. I.A.-K. Andersson, *The structure of incentives in the Swedish welfare system*;
2. L. Bellmann, *Demographic ageing, seniority wages and the retirement system*;
3. S. Berninghaus, *Temporary versus permanent migration – a decision-theoretical approach*;
4. R. Blundell en F. Laisney, *A labour supply model for married women in France: taxation, hours constraints and job seekers*;
5. F. Bourguignon, *Income distribution and family composition: social dominance criteria*;
6. M. Bruni, *A stock-flow model to analyse and forecast labor market variables*;
7. A. Cigno, *The economics of household formation and marriage*;
8. S.I. Cohen, I.C. Havinga en F. Mohammed, *Socio-economic mobility in a developing country: results of a sample survey in Pakistan*;
9. G. Costa, *The overlapping generations economy as a non-cooperative game*;
10. H.P. van Dalen en J.M.M. Ritzen, *Golden ages in a world of diverging populations*;
11. H. Diefenbacher, *Population forecast – the interest of demographers and the attention of politicians*;
12. A. Diekman, *Diffusion and survival models for the process of entry into marriages*;
13. J. Ermisch, *Purchased child care, optimal family size and mothers' employment: theory and econometric analysis*;
14. A. Furcht, *Pre-Malthusian roots of demographic-economic thought*;
15. R. Gaiha, *Are the chronically poor also the poorest in rural India*;
16. Y.K. Grift en J.J. Siegers, *Supply determinants of part-time work: the influ-*

- ence of the tax and social premium system;
17. W.N.J. Groot, *Welfare comparisons between households in case of quantity constraints*;
  18. B. Gustafsson, *Public sector transfers, income taxes and economic well-being among immigrants and natives in Sweden*;
  19. S. Gustafsson, *Tax effect on the contribution of wives' market earnings to family income in Sweden and West Germany*;
  20. S. Hadzivukovic, *Population growth and economic development: a case study of Yugoslavia*;
  21. P. Hartmann, *Explaining regional variation of the 1982 divorce rate-results of a study based on West German data*;
  22. O. Hellwig, *Software aspects of demographic microsimulation*;
  23. P.R.A. Hinde en V. Filippi, *Reproductive strategies: blueprints for married life or teenage fantasies?*;
  24. P.R.A. Hinde en R.E. Wright, *The import of marital status and fertility on female employment behaviour in Great Britain*;
  25. R.A. Horvath, *A demographic-economic model from Baden-Durlach by Dupont De Nemours - 1775*;
  26. E. van Imhoff, *Optimal economic growth and investment in education under conditions of non-stable population*;
  27. D. Kessler en P. Pestieau, *The demographics of inequality*;
  28. F. Klanberg, *Does social security repress fertility? Many questions and some answers*;
  29. W. Krug, *Determinants of the poverty differential in the Federal Republic of Germany*;
  30. W. Lorenz en J. Wagner, *Can compensating wage differentials explain male-female wage differences in the Federal Republic of Germany?*;
  31. A. Lutgens en S. Perelmann, *Comparing measures of poverty and relative deprivation: an example for Belgium*;
  32. K. Matsushita, *Uncertain income and the marriage decision*;
  33. R. Ray, *The behavioural and welfare implications of housing demand under rationing: the UK experience*;
  34. J. Richter, *Ageing and structural economic change-scenarios for Austria*;
  35. C. Gorter, P. Rietveld en P. Nijkamp, *Flows on the regional labour market*;
  36. J.M.M. Ritzzen, *World population growth and the future immigration in Western Europe*;
  37. J.M.M. Ritzzen en H.P. van Dalen, *The brains of a nation: training versus draining*;
  38. G. Schmitt, *Disguised unemployment in agriculture (excess farm population) of developing countries: myth and reality of structural dualism*;
  39. G. Steinmann, *Population, resources and limits to growth*;
  40. P.T. Pereira, *Discrete choice and labor supply*;
  41. A. Vollerling en P. Nijkamp, *Size and distribution of expenditures on amenities for aged people*;
  42. G. Wagenhals, *Labour supply in West Germany, married couples in 1984*;
  43. G.G. Wagner, *Subjective life expectancy and the retirement decision*;
  44. R.K. von Weizsäcker, *Umverteilungsbesteuerung, Rentenfinanzierung und Demographischer Wandel: Eine Inzidenzanalyse*;
  45. R.J. Willis en Y. Weiss, *Divorce settlements and the distribution of welfare within the family*;
  46. R. Wright, *Income inequality and fertility behaviour*;
  47. G. Yu-dan, *Chinese population policy and its quantitative requirement for educational development*;